

Începutul dominației otomane asupra Banatului la 1541

CRISTINA FENEȘAN

Procesul sinuos de înglobare treptată a Banatului în hotarele Imperiului otoman, în cadrul unei noi unități administrative — eialetul Timișoara —, este încă prea puțin cunoscut dacă avem în vedere nu numai mecanismul de implantare a instituțiilor și formelor de viață social-economică, politică și culturală, ci mai ales acțiunea de cucerire propriu-zisă, desfășurată în mai multe etape.

Așa cum am arătat și în altă parte¹, procesul amintit, deosebit de însemnat atât pe plan politic, cât și strategic, a fost privit și înregistrat până acum în istoriografie evenimential și nediferențiat. Acest fapt s-ar putea explica, pe de o parte, prin preluarea globală a datelor incluse într-o serie de izvoare accesibile iar pe de altă parte, prin introducerea abia în ultima vreme în circuitul științific a unor izvoare narrative și documentare otomane care nu cuprind totdeauna informația dorită.

În cazul nostru, istoriografia română², maghiară³ și turcă⁴ consideră că acțiunea de instaurare a dominației otomane asupra Timișoarei a avut loc doar în cursul evenimentelor petrecute cu puțin timp înainte de ocuparea sa, anume în cadrul expedițiilor otomane conduse de beilerbeii Rumeliei, Sokollu Mehmed pașa și apoi de al doilea vizir, Kara Ahmed pașa, în toamna anului 1551 și în vara anului următor. Într-adevăr, evenimentele amintite nu fac decât să încheie un proces mai îndelungat de instaurare treptată a dominației otomane care a început la 1541, odată cu modificarea raportului de forțe din Ungaria între Imperiul otoman și Austria. Ca urmare, Ungaria centrală, împreună cu părțile de sud a

¹ Vezi C. Bulgaru-Feneșan, *Problema instaurării dominației otomane asupra Banatului, Lugojului și Caransebeșului*, în „Banatica”, IV, 1977, p. 223; opinia a fost reluată de curând de V. Veliman, *Documente turco-osmane privind vilaietul (eialetul) Timișoara*, în „Revista Arhivelor”, 1985, nr. 4, p. 413.

² P. Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, 1900, p. 23—28; Șt. Pascu, *Transilvania în epoca Principatului. Timpul suzeranității turcești 1541—1691*, Cluj, 1948, p. 48; I. Totoiu, *Contribuții la problema stăpînirii turcești în Banat și Crișana*, în „Studii”, 1960, nr. 1, p. 5—6; C. Daicovicu, Șt. Pascu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, București, 1961, p. 203—204; *Istoria României* (tratat), vol. II, București, 1962, p. 801, 806, 935—936; *Timișoara pagini din trecut și de azi*, sub red. Șt. Pascu, Timișoara, 1969, p. 56—59; M. Maxim, *Teritorii românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea* (I), în „Revista de Istorie”, 1983, nr. 8, p. 810.

³ I. A. Fessler, *Geschichte von Ungarn*, vol. III, Leipzig, 1874, p. 542—556; S. Szilágyi, *Monumenta Comititalia Regni Transsylvaniae*, vol. I, Budapesta, 1875, p. 348—370; K. Czimer, *Temesvár megvétele 1551—1552*, în „Hadtörténelmi Közlemények”, 1893, p. 15—22; J. Szalay, L. Baróti, *A magyar nemzet története*, vol. III, Budapesta 1897, p. 83—87; A. Veress, *Izabella királyné 1519—1559*, Budapesta 1901, p. 310—328; Gy. Szekfű, *Magyar történet*, vol. IV, Budapesta, f.a., p. 52—57; I. Szantó, *A török 1551 évi őszi hadjárata a Temesvidék és a Maros-völgy meghódítására*, în „Hadtörténelmi Közlemények”, 1972, nr. 1, p. 73—98.

⁴ I. H. Üzünçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, vol. II, Ankara, 1949, p. 327—328; I. H. Danişmend, *Izahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, ed. a II-a, vol. II, Istanbul, 1971, p. 267—269, 273—275.

fost transformată în provincie otomană, cîștigate, care-și avea centrul la Buda. În asemenea împrejurări, și în cazul Timișoarei și al Banatului, otomanii au folosit aceleași metode de cucerire, aplicate anterior nu numai pentru anexarea Ungariei, ci și pentru ocuparea întregii Peninsule Balcanice și care le caracterizează expansiunea încă de la începuturile sale.

Instaurarea sistematică, în cadrul unor etape distincte, a dominației otomane a fost rezultatul nemijlocit al capacității de exploatare iscusită a tuturor condițiilor favorabile unei expansiuni în Europa. Aceeași capacitate explică eficiența măsurilor menite să producă schimbările profunde în vederea integrării organice a regiunilor abia cucerite în structura social-economică a Imperiului otoman. Se știe că procesul de instaurare a dominației otomane asupra unei regiuni sau a unei țări s-a desfășurat în cadrul a două etape principale, care s-au succedat în chip firesc și necesar. Într-o primă etapă, ce începea de regulă îndată după o luptă decisivă, precedată sau urmată de acțiuni de intimidare în teritoriul adversarului, se instaura un gen de suzeranitate caracterizată de plata haraciului, de supunerea conducătorilor locali și de participarea lor la expedițiile întreprinse de sultan⁵. În funcție de împrejurări, ocuparea propriu-zisă a teritoriilor de către otomani avea loc în etapa următoare, prin exploatarea tuturor condițiilor sociale și politice generate de fărâmițarea feudală. Ea se putea produce, deci, într-un interval de timp destul de scurt, de 7—8 ani în cazul Bulgariei, sau într-o perioadă mai îndelungată, de 11 ani, în cazul comitatului Timiș și al Banatului, în general, și de 15 ani, în cazul Ungariei.

Și în acțiunea de cucerire a Banatului, ca de altfel și în cursul procesului de ocupare a Peninsulei Balcanice și apoi a Ungariei, otomanii au exploatat în mod abil luptele dinastice duse de Ferdinand I de Habsburg cu Ioan Zápolya și apoi cu urmașii săi: regina Izabella și Ioan Sigismund Zápolya. Ei s-au folosit în egală măsură și de luptele religioase purtate în epoca Reformei, ca și de conflictele izbucnite între magnați și nobili.

Lipsa condițiilor favorabile pentru ocuparea teritoriilor aflate în componența regatului feudal maghiar îndată după lupta de la Mohacs (29 august 1526) s-a datorat în mare măsură și incapacității statului otoman de a coloniza Ungaria și de a duce o politică activă de islamizare în rîndul populației locale⁶. De altfel, această incapacitate s-a manifestat în mod pregnant odată cu constituirea eialetului Buda. Soluția temporară adoptată în 1526 de sultanul Süleyman Kanuni (Legiuitorul), de a-l recunoaște pe Ioan Zápolya ca rege al Ungariei și de a-i încredința cîrmuirea sub suzeranitate otomană a unei părți însemnate din fostul regat feudal maghiar, alcătuită din Transilvania, Banat, Partium și din unele regiuni neocupate de Habsburgi, arată preferința inițială a otomanilor pentru introducerea unui regim de autonomie, similar cu cel existent în Moldova și în Țara Românească, definit de încheierea unui legămînt, *ahd*, consemnat în actul *ahdname*, ca și de plata haraciului⁷. Încercarea amintită, de a institui în această

⁵ H. Inalcik, *Ottoman Methods of Conquest*, în „Studia Islamica“, 1954, nr. 2, p. 101, 103—104.

⁶ A. Decei, *Istoria imperiului otoman pînă la 1656*, București, 1978, p. 174. Nu trebuie pierdut din vedere nici efortul financiar pe care-l impunea prezența și întreținerea administrației și a trupelor de ocupație; vezi Gy. Káldy-Nagy, *Szulejmán*, Budapesta, 1974, p. 179 și J. Matuz, *Der Verzicht Süleymans des Prächtigen auf die Annexion Ungarns*, în „Ungarn-Jahrbuch“, vol. 5, 1974—1975, p. 38—45; pentru caracterul limitat al procesului de islamizare, vezi T. Halasi-Kun, *Sixteenth-Century Turkish Settlements in Southern Hungary*, în „Belleleten“, 1964, nr. 109, p. 1—72.

⁷ Pentru semnificația juridică a haraciului și pentru punctul de vedere al dreptului islamic asupra acestei probleme vezi A. Decei, *Tratatul de pace — Sulh-nâme — încheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare la 1479*, reeditat în A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 135—139. Pentru pro-

parte a Europei un raport de forțe în favoarea otomanilor, nu s-a dovedit a fi viabilă, în primul rând datorită vecinătății cu Austria, a lipsei unui număr însemnat de partizani ai politicii filoturce și, mai ales, datorită luptelor numeroase pentru ocuparea Transilvaniei și Ungariei purtate de Habsburgi cu forțele grupate în jurul lui Zápolya și sprijinite de sultan. Caracterul mai mult decît precar al suzeranității otomane instituite asupra Ungariei a fost pus în lumina sa adevărată de criza politică declanșată de moartea lui Ioan Zápolya (22 iulie 1540). Aceasta s-a manifestat, pe de o parte, prin ofensiva întreprinsă în Ungaria de trupele trimise de Ferdinand I de Habsburg pentru a impune respectarea prevederilor tratatului secret încheiat la Oradea în 1538, iar pe de altă parte, prin încercarea voievozilor Ștefan Mailath și Emeric Balassa de a introduce Transilvania în sfera politicii habsburgice⁸.

Acțiunea sultanului Süleyman Kanunî de a-l recunoaște, la cererea solilor trimiși la Constantinopol și la intervenția regelui Poloniei⁹, pe copilul Ioan Sigismund ca rege al Ungariei a creat și de această dată, ca de altfel în decursul întregului proces de cucerire a Peninsulei Balcanice, o bază mai amplă pentru intervenția sa în postura de protector și arbitru¹⁰.

Politica inconsecventă dusă de regina Izabella, dornică să se retragă în Polonia și, mai ales, asedierea cetății Buda de către trupele comandate de von Roggendorf constituie condițiile obiective în care otomanii au trecut la realizarea celei de a doua etape de instaurare a dominației lor asupra unor teritorii întinse din Ungaria. Tocmai de aceea, precedat de o parte din armata otomană, sultanul a intervenit în Ungaria pentru a înlătura în persoană orice posibilitate ca cetatea Buda să intre sub stăpînirea Habsburgilor.

Este bine cunoscut faptul că prin expediția din 1541, numită în cronicile osmane *istabur seferi*¹¹ (expediția din tabără), a fost impusă soluția definitivă de rezolvare a situației din Ungaria în favoarea otomanilor și, tot atunci, s-au pus bazele de formare a principatului autonom al Transilvaniei sub suzeranitate otomană. În acest context sînt încă puțin cunoscute urmările pe care le-a avut instituirea unui raport nou de forțe asupra Banatului, deoarece istoriografia s-a preocupat cu precădere de transformările menționate mai sus. Se știe, în primul rând, că în 1541, alături de voievodatul Transilvaniei, Banatul împreună cu cetățile sale cele mai însemnate, și anume: Lipova, Șoimuș, Timișoara, Lugoj și Caransebeș, se număra printre teritoriile pe care le deținea, în calitate sa de supus al lui Süleyman Kanunî, Ioan Sigismund Zápolya, aflat sub tutela mamei sale, regina Izabella. Se mai știe că, paralel cu acțiunea de delimitare a hotarelor și

blema autonomiei Țărilor Române vezi I. Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays roumains (concernant particulièrement la Valachie)*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes“, 1972, nr. 1, p. 77—78, 74.

⁸ Vezi I. A. Fessler, *op. cit.*, p. 500—514; J. Szalay, L. Baroti, *op. cit.*, p. 60—67; Gy Szekfű, *op. cit.*, p. 38—40; A. Veress, *op. cit.*, p. 93—118; R. Ciocan, *Politica Habsburgilor față de Transilvania în timpul lui Carol Quintul*, București, 1945, p. 140—142, 147—150.

⁹ M. A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1976, doc. nr. 21, p. 32: „De asemenea, venind la Pragul fericirii mele și solii sus-numitului crai Ianoș și aducînd o scrisoare de la notabilii de acolo, ei se rugaseră ca crăia să fie acordată fiului lui Ianoș. Întrucît și domnia voastră doriți aceasta, s-a socotit potrivit să i se dea lui ... am dăruit în această privință solilor de acolo împărătescul ahidname și ei au fost trimiși în grabă la locul lor“.

¹⁰ H. Inalcik, *L'empire Ottoman* (raport la primul congres de studii balcanice și sud-est europene de la Sofia, 1966), extras, p. 15; I. Matei, *op. cit.*, p. 77, 78.

¹¹ I. H. Danișmend, *op. cit.*, p. 222—224 și, după acest autor, A. Decei, *Istoria imperiului otoman*, p. 191.

a suprafeței viitorului principat al Transilvaniei, otomanii au trecut la împărțirea atât a domeniilor de exercitare a autorității, cât și a unor posesiuni, între Izabella și cei doi cîrmuritori ai țării, tutorii regelui minor: episcopul Georgehe Utješeniović, Georgehe Martinuzzi și comitele de Timiș, Petru Petrovici de Suraklin. Alături de unele lucrări¹² care menționează doar acțiunea generală de constituire a principatului Transilvaniei¹³, există totodată și sinteze europene ale istoriei Imperiului otoman, ca și alte câteva scrieri¹⁴ care cuprind o afirmație interesantă în legătură cu problema pusă în discuție. Este vorba de posesiunea și de autoritatea acordată pe această bază de otomani comitelui Petru Petrovici. Astfel, dacă lui Martinuzzi i-au fost atribuite ca posesiuni ținuturile de dincolo de Tisa, împreună cu cetățile Košice, Oradea și Făgăraș, Petru Petrovici ar fi deținut cetatea Timișoara în calitate de *sangeac* (corect *sangeacbei*), așa cum au arătat pe rînd J. Hammer¹⁵, N. Iorga¹⁶, A. Veress¹⁷ și S. Borovszky¹⁸. Din păcate însă, afirmația nu a suscitată pînă acum nici un interes, trecînd cu totul neobservată în istoriografie.

De aceea, se impune cu necesitate determinarea sensului, a simbului de adevăr istoric și a semnificației pe care o asemenea afirmație o poate avea pentru cunoașterea și precizarea etapelor de instaurare a dominației otomane asupra Banatului, în general, și asupra cetății Timișoara și comitatului Timiș, în special. În această ordine de idei trebuie de la început stabilită nu numai o delimitare între accepțiunea reală și accepțiunea acordată de istoricii respectivi noțiunii de *sangeac*, ci, mai ales, trebuie precizată baza documentară care a putut genera afirmația amintită. Astfel, în limba turco-osmană cuvîntul *sangeac* înseamnă în primul rînd *steag*, *drapel*, dar denumește și o unitate administrativă și militară, subdiviziunea a provinciei mari, *eyaletul* sau *vilayetul*, care se afla sub cîrmuirea *sangeacbeului*, comandantul tuturor forțelor militare din regiunea respectivă, investit și cu funcții în administrația urbană¹⁹. Deși N. Iorga pune semnul egalității între *sangeac* și calitatea de comandant militar a lui Petru Petrovici²⁰, iar ceilalți autori îl folosesc ca pe un echivalent pentru a desemna o unitate administrativă de sine stătătoare²¹, totuși folosirea termenului se dovedește a fi improprie deoarece nu corespunde realității istorice.

Abia odată cu încorporarea sa, în 1552, în hotarele Imperiului otoman și cu aplicarea sistemului otoman de organizare administrativă, Timișoara devine reședința unui *sangeac*. Din cercetarea izvoarelor narative și documentare cunoscute și utilizate pînă acum de istoriografie rezultă că acțiunea otomanilor de a confirma și acorda posesiuni și demnități episcopului Martinuzzi și comitelui Petrovici, realitate consemnată în firmanul trimis la 4 septembrie 1541 reginei Iza

¹² J. Szalay, L. Baróti, *op. cit.*, p. 70; P. Drăgălina, *op. cit.* p. 14; Gy. Szeffü, *op. cit.*, p. 40; R. Ciocan, *op. cit.*, p. 148.

¹³ J. von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. 2, Pesta, 1832, p. 176; N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, vol. III, Gotha, 1910, p. 13, care preia informația de la S. Szilágyi, *op. cit.*, p. 76—79.

¹⁴ Documentul publicat de S. Szilágyi, *op. cit.*, *loc. cit.*, și prezentat în mod pozitivist în studiul introductiv de la p. 34 l-a dus la aceeași concluzie pe A. Veress, *op. cit.*, p. 189. De la A. Veress ideea a fost preluată de către S. Borovszky, *Temesvármegye. Az ország monográfiája*, Budapest, f.a., p. 326.

¹⁵ J. von Hammer, *op. cit.*, *loc. cit.*

¹⁶ N. Iorga, *op. cit.*, *loc. cit.*

¹⁷ A. Veress, *op. cit.*, *loc. cit.*

¹⁸ S. Borovszky, *op. cit.*, *loc. cit.*

¹⁹ N. Beldiceanu, *Recherche sur la ville ottomane au XVe siècle*, Paris, 1973, p. 55—57.

²⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 13.

²¹ J. von Hammer, *op. cit.*, p. 176; S. Szilágyi, *op. cit.*, p. 34; A. Veress, *op. cit.*, p. 189; S. Borovszky, *op. cit.*, p. 326.

bella²², este prezentată cam în același fel, cu amănunte mai multe sau mai puține²³. Astfel, Petru Petrovici, care dobândise confirmarea atribuțiilor sale militare decurgând din funcția de *comes Themesiensis et parcium Regni inferiorum Hungariae capitaneus generalis*²⁴, ar fi primit de la otomani dreptul de a stăpâni nu numai cetatea Timișoara cu ținuturile dependente de aceasta, ci și alte cetăți, enumerate cu grijă de către cronicarul Francisc Forgách: „*Themesvarum, Lippam et alia pleraque oppida arcesque cum orientalibus ditionibus et Lugas ac Caransebes finitis Rascianis Danubium*“²⁵. Tocmai mențiunea cuprinsă în câteva izvoare contemporane, după care Petru Petrovici ar fi căpătat la 4 septembrie 1541 ca sangeac cetățile și teritoriile amintite, constituie baza documentară a afirmației puse în discuție.

Credem că lectura atentă și corectă a pasajelor cunoscute și citate până acum²⁶, corectată cu informațiile cuprinse într-un document osman inedit din colecția *Mühimme Defterleri* (Codicile afacerilor importante), emis la Adrianopol în februarie 1545 (zi'l hicce 951)²⁷, poate să aducă precizări noi referitoare la prima etapă de instaurare a dominației otomane asupra Banatului. Din analiza atentă a documentului editat de S. Szilágyi, în *Monumenta Comititalia Regni Transsylvaniae* citat ulterior de N. Iorga, A. Veress, S. Borovszky, rezultă că sultanul i-a acordat lui Petru Petrovici cetatea Timișoara cu ținuturile dependente de aceasta pentru a le stăpâni nu ca sangeac în sens de unitate administrativ-militară, ci cu sangeac (*szancsaksággol*), deci cu steag²⁸. Pentru o asemenea interpretare pledează, deci, nu numai lectura și înțelegerea corectă a textului ca și a fragmentului corespunzător din scrierile lui A. Verancsics²⁹, cunoscut și citat de istoriografie, ci mai ales cuprinsul poruncii adresate în februarie 1545 lui Martinuzzi în numele sultanului Süleyman Kanunî. Astfel, în urma plîngerilor prezentate de solul lui Petru Petrovici, otomanii interveneau în calitate dublă³⁰, de protectori și de arbitri, pentru ca cei din Transilvania să pună capăt

²² Vezi precizările consemnate în raportul de la 26 ianuarie 1542 referitor la desfășurarea dietei întrunite la Tîrgu Mureș, editat de S. Szilágyi, *op. cit.*, doc. nr. XXIV, p. 77, ca și însemnările lui I. H. Danişmend, *op. cit.*, p. 227, făcute pe baza cronicii lui Mustafa Gelalzade, *Tabakat al memalik ve daradjat al mesalik* (Păturile sociale și slujbele în Imperiul otoman).

²³ Versiunea cea mai amplă la Fr. Ghymesî Forgách, *Magyar históriá ja 1540—1572*, ed. F. Majer, în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, vol. XVI, Pesta, 1866, p. 2; știri la S. Tinódi, *Erdéli história* ed. A. Szilágyi, în *Régi Magyar Költök Tára*, vol. 3, p. 10, strofa 23, versurile 90—95; A. Sigmianus, *Historia rerum ungaricarum et transylvanicarum ab anno 1490—1606*, ed. Eder, în *Scriptores rerum transylvanicarum*, vol. I, Sibiu, 1800, p. 254; A. Verancsics, *Osszes munkái*, ed. L. Szalay, în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, vol. 2, Pesta, 1857, p. 172 și vol. 3, Pesta, 1857, p. 66; N. Istvánffi, *Historia Regni Hungarici, Coloniae Agrippinae, 1724*, Liber XVI, p. 150; Chr. Schesaeus, *Saxonis Transsilvani, Ruinae Pannonicae libri quator*, Sibiu, 1797, p. 38; S. Szilágyi, *op. cit.*, doc. nr. XXIV, p. 77—78.

²⁴ Vezi însemnările unui martor ocular al desfășurării evenimentelor, A. Verancsics, *op. cit.*, vol. 3, p. 66: „*Peter Petrowyth pedig az hadi dologra vigyazzon és oltalmazza, titeket jegyverrel minden ellensigtól ki titeket ben tana, mig az király fia megnövekedik*“.

²⁵ Fr. Ghymesî Forgách, *op. cit.*, p. 2.

²⁶ A. Verancsics, *op. cit.*, vol. 2, p. 172; A. Sigmianus, *op. cit.* p. 254; S. Szilágyi, *op. cit.*, p. 78.

²⁷ Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, rola I, c. 69 (Başbakanlık Arşivi İstanbul, Mühimme Defterleri, doc. nr. 12.321).

²⁸ S. Szilágyi, *op. cit.*, p. 78: „*Quod castrum Temeswar cum suis pertinentiis Petro Petrowith Sua Majestas ad possidendum szancsaksággol (igy) dedit*“.

²⁹ A. Verancsics, *op. cit.*, vol. 2, p. 172: „*Eo die allatum est vexillum domino Petrowith*“.

³⁰ Această acțiune a fost consemnată în firmanul trimis de Süleyman Kanunî reginei Izabella la 4 septembrie 1541.

amestecului lor în posesiunile primite mai înainte cu brevet împărătesc (*berât-i hümüyün*) de către comitele de Timiș. Așadar, simultan cu stabilirea la 4 septembrie 1541 a hotarelor viitorului principat al Transilvaniei, în firmanul trimis reginei Izabella, „cetatea Timișoara împreună cu satele și cu cîmpurile care-i aparțin”³¹ au fost acordate, urmîndu-se uzañele convenite, lui Petru Petrovici de Surakiin, numit de Ioan Zápolya încă din 1534 comite de Timiș³². De altfel, întotdeauna în ceremonialul otoman sangeacul, respectiv steagul reprezentînd însemnul demnității sau rangului acordat de sultan³³, însoțea în mod obligatoriu diploma sau brevetul împărătesc care consfințea numirea, confirmarea sau avansarea într-o funcție. Deși rămîne încă necunoscut textul beratului imperial în virtutea căruia Petru Petrovici, acel *Petro bei* amintit în actul din februarie 1545, dobîndea stăpînirea asupra cetății Timișoara, dispunem totuși de elementele principale pentru a reconstitui atît sfera de exercitare a autorității comitelui de Timiș, cît și procesul de instaurare a dominației otomane asupra Banatului. Dacă unele izvoare menționează faptul că în septembrie 1541 Petru Petrovici stăpînea o serie de cetăți însemnate din Banat, datele cuprinse în documentul amintit reduc pentru moment posesiunile comitelui de Timiș la cetatea Timișoara și la pertinențele sale. Fără a modifica, aparent, o veche stare de lucruri, deoarece Petru Petrovici, în calitate sa de rudă a regelui Ioan Zápolya, deținea demnitatea de comite de Timiș încă din 1534, confirmată ulterior de dieta întrunită în 1540 la Rákos, beratul împărătesc trimis la 4 septembrie 1541 marchează în timp începutul procesului treptat de cucerire a Banatului de către otomani. Acțiunea de confirmare a unei demnități vechi, deținută de partizanul cel mai constant al politicii de alianță cu otomanii, dobîndește o semnificație deosebită în condițiile constituirii cîșletului Buda. Ocuparea fostei capitale a regatului feudal maghiar, împreună cu instituirea în această regiune a unei noi forțe politice și militare, care a înlocuit numai în parte vechea autoritate, dispărută la 1526, definesc începutul primei etape de instaurare a dominației otomane asupra Banatului. Luptele purtate de Habsburgi pentru ocuparea Transilvaniei și Ungariei, existența unui rege copil, contestat de o parte a nobilimii și avînd mereu nevoia de ajutor politic și militar, ca și, nu în ultimul rînd, orientarea politică a comitelui Petru Petrovici, reprezintă împrejurările obiective în care Süleyman Kanunî a căutat să reglementeze în calitate de arbitru și protector situația Transilvaniei și a Banatului. Este firesc, deci, ca în momentul dispariției de facto a regatului maghiar acțiunea de instaurare a relațiilor de dependență și de investitură, definitorii pentru prima etapă a procesului de cucerire otomană, să se fi desfășurat în mod simultan atît pentru Transilvania, cît și pentru Banat, fiind consemnate în două acte diferite emise la 4 septembrie 1541. Acest transfer al relațiilor de dependență, ca și de autoritate, pe seama Imperiului otoman, care continuă un drept și un obicei din vremea regalității maghiare, explică noua investitură dobîndită de Petru Petrovici, precum și intervenția sultanului, la cererea comitelui de Timiș, în litigiile acestuia cu nobilimea transilvăneană, generate atît de acțiunea de extindere ilegală a posesiunilor sale, cît și de orientarea sa filoturcă.

1545 februarie (951 z'l hicce), Edirne.

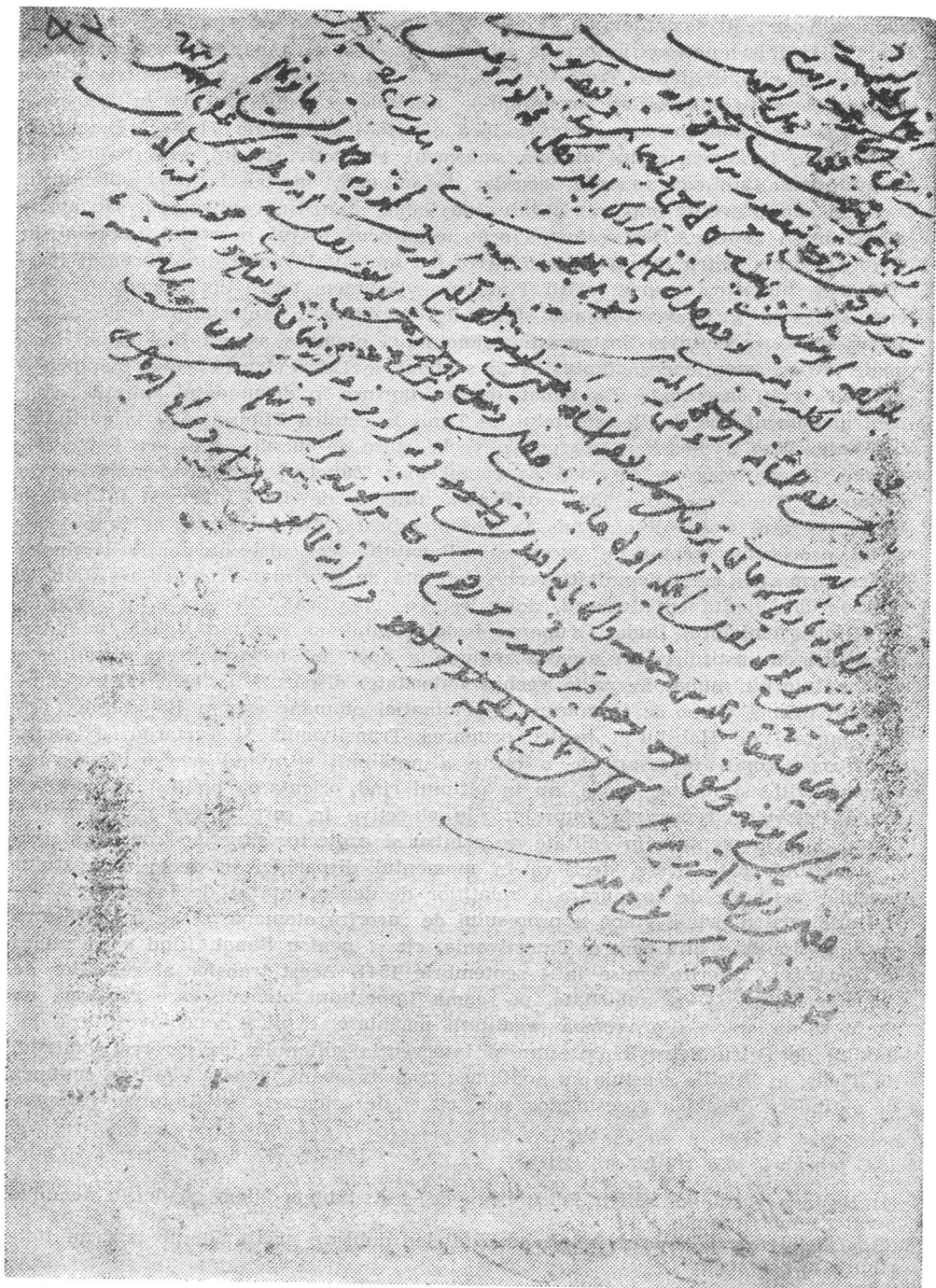
(1) Brataya yazıla ki hâliya Petru beğ yüce-i Asitânîma âdem gönderüb kendüye berât-i hümâyûnumle

(2) virilen yerleri tassaraf itmeğe ol cânibden dahl ve nizâ'a olunub tassaraf itdirildügi 'arz itmeğin

³¹ Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, rola 1, cadrul 69.

³² *Révai nagy lexikona*, vol. XV, Budapesta, 1922, p. 407.

³³ Pentru însemnele rangului de sangeacbei, ca și pentru însemnul care însoțea în general un berat împărătesc, vezi articolul TUG la M. Sertoglu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, Istanbul, 1958, p. 322—323.

- (3) imdi Dimişkar kal'ası ve ona tâbi' olan karyeler ve mezra'lar isbat tarikle ve ric'at elinde olub
 (4) berât-î hûmayûnumda dahi kayd olmuştur buyurdum ki ona mezgûre berât-î şerifimle ta'yin olunan yerlere kimseneyi
 (5) dahl ve taarruz itdirmiyessin ve berâtına muhalif dahl ve nizâ'a edinleri
 (6) men' ve def' idesiz şöyle bilesin
 — yazıldı

Arh. St. Bucureşti, colecția Microfilme Turcia, rola 1, cadrul 69 (Başbakanlık Arşivi Istanbul, Mühimme Defterleri, doc. nr. 12.321).

Traducere :

Să se scrie Fratelui¹ dat fiind că beiful Petru², trimițînd acum om la Inalta mea Poartă, a raportat că (oameni) din acea parte³, amestecîndu-se și contestîndu-i posesiunea asupra locurilor, care i-au fost acordate prin diplomă împărătească, s-au înstăpînit (asupra lor). Astfel și în diploma mea împărătească a fost consemnat faptul că, prin intermediul restituirii ca și prin confirmare, cetatea Timișoara împreună cu satele și cu ogoarele care-i aparțin se află în stăpînire sa. Poruncesc ca nimeni să nu încalce și să nu tulbure locurile, care i-au fost acordate sus numitului cu diploma mea ilustră și să-i alungați și să-i înlăturați pe cei care, nesocotind diploma (mea) se amestecă și provoacă tulburări. Așa să știți.
 S-a scris.

¹ Este vorba de Gheorghe Utješonović, Martinuzzi.

² Petru Petrovici de Suraklin, comite de Timiș.

³ Este vorba de Principatul autonom al Transilvaniei.

RESUMÉ

Le processus d'inclusion du Banat dans les frontières de l'Empire ottoman est encore trop peu connu. C'est dans cette direction que l'auteur orientât son étude en employant les sources narratives et documentaires ottomanes introduites dernièrement dans le circuit scientifique.

On prouve ainsi, malgré les affirmations antérieures, que l'annexion du Banat à la nouvelle unité administrative ottomane — *eyalet* Timișoara — s'est réalisée de façon sinieuse et en beaucoup de temps.

PRÉCIS

It is but a little known the process of Banat's inclusion into the borders of the Ottoman Empire. The authoress, by directing her research to this course, has made use of Ottoman narrative and documentary sources that were only lately introduced in the scientific circulation. It is, as such, proved, despite the up to now assertions, that joining of Banat to the new Ottoman administrative unit — *eyalet* of Timișoara — was windingly and for a long time done.